

Open source – Popelka či Fénix?

Mgr. Radomír Smrčka

Úvod

Co to je Open Source není asi třeba příliš vysvětlovat. Je to moderní, trendy alternativa k používání zavedených komerčních a zpravidla velmi drazě placených programů. Navíc za určitých podmínek jej můžete využívat zcela zdarma bez jakýchkoliv dodatečných nákladů.

U Open Source máte možnost také získat zdrojový kód programu a provádět v něm podle potřeby úpravy. Samozřejmě, že se vás hrabat v kódu nikdo nenutí, pouze máte tu svobodu to udělat. U většiny kvalitních projektů funguje aktivní komunita, která se postará o opravy chyb a další rozvoj. Zdálo by se, že Open Source je předurčen ovládnout naše počítače a převálcovat komerční software. Jenže po bližším ohledání situace je spíše vidět pravý opak. Zatím se zdá, že opensourcové programy jsou takovou ušmudlanou Popelkou přebírající hrách ve světě ovládaném macechou komercí. To je ten lepší případ. V tom horším je v roli bájného ptáka Fénixe, který uvíznul ve fázi, kdy se hrabe z popela.

Proč tomu tak je a jak to, že svobodný software není na většině počítačů, má několik příčin, kterými se budeme zabývat dále. Obecně se dá říci, že se jedná o několik sociálně-psychologicko-marketingových a také i ekonomických vlivů, které stojí za úspěchy komerčních programů na rozdíl od OSS.

Co je lepší – komerční software nebo Open source?

Položme si tedy na začátek několik otázek: Je opravdu komerční software tak dobrý, abychom se bez něj neobešli? Je pravda, že Open source nestojí za nic? Opravdu nemáme žádnou jinou alternativu, když hledáme slušné programy v různých oblastech, než jít koupit si nějaký program (uvažujme s tou férovou variantou)?

Ve většině případů ani nemusí být komerční software tak dobrý, historie nás přesvědčuje, že spousta úspěšných věcí nestála ve skutečnosti za moc. Ale bohužel spousta lidí věří, že nemají jinou možnost. Znají pár programů, o kterých se píše a mluví a to jsou zpravidla ty komerční, které mají velkou finanční podporu. S trochou nadsázky se dá říci, že jsou pouze tak dobré, nakolik o tom dokážeme přesvědčit ostatní. Nebo ještě lépe. Jsou tak dobré jako jsou schopnosti marketingového oddělení konkrétního výrobce software. Přitom můžeme najít dostupné Open source alternativy skoro ke každému komerčnímu programu. Jenže o těch ví jenom pár zasvěcenců.

Zásadním problémem však je, že spousta uživatelů má pocit, pokud nebudou používat známé programy od známých firem, že jsou snad méněcenní. Tato situace pak zcela logicky vede k porušování autorských práv, protože uživatel ani kolikrát netuší, že něco jako autorské právo existuje. Ale zato tento člověk dobře ví, že má chtít od kamaráda, který mu poskládal počítač, na psaní Word, na tabulky Excel a na fotky Photoshop. A to všechno nejlépe v těch nejnovějších verzích.

Potřebuje to? Nejspíše ne. Typický domácí uživatel, jako je Franta odvedle, si napíše nějaký text, kde vystředěním a zvětšením fontu na 24 bodů vytvoří nadpis a pod to udělá nějaký ten odstavec. Přidá tabulku s počtem králíků a jeden

obrázek ořezaný ve Photoshopu. Kdyby si měl ty programy kupovat, jsou to vyhozené peníze, protože tu spoustu funkcí, která v nich je není schopen vůbec využít. Neměli bychom se tedy zajímat, jaké konkrétní programy mít nainstalované na PC, ale o to, co na něm chceme dělat. Většinou je pravděpodobné, že ten kamarád, který skládá ten počítač, jej uzpůsobí po hardwarové stránce docela přesně k tomu, co se na tom počítači bude dělat, se softwarem si už hlavu neláme. Vždyť on se bude některý z těch všech super komerčních programů vymetených z temných koutů internetu hodit. Přitom by stačilo tak málo. Již zmíněný Franta by se klidně spokojil s jednoduchým Abiwordem a nějakým jednoúčelovým prográmkem na úpravu fotek, aniž by se musel ztrácet v záplavě funkcí. Časem by mohl přejít na Open Office a také Gimp, které mají spoustu funkcí na víc a umožňují téměř to co Microsoft Office a Photoshop.

Vraťme se k těm úvodním otázkám. Komerční software - v těch výše uvedených případech - je rozhodně kvalitním produktem, který je však pro domácí použití většinou zbytečný. Také se nedá říci, že Open source je na nic. Ve většině situací se tomu komerčnímu dostatečně vyrovná. Je tedy třeba rozlišovat, kdy nám postačí Open source a kdy už je nutné sáhnout do peněženky koupit něco komerčního.

IT vzdělávání a počítačová gramotnost

Svůj podíl na neutěšené situaci ohledně využívání komerčních produktů a nevyužívání jejich OSS alternativ mají i školy, vzdělávací agentury a programy pro získávání kompetencí počítačové gramotnosti.

Můžeme si vzít za příklad získání certifikátu ECDL - European Computer Driving Licence. K jeho získání by jednotliví uchazeči měli splnit podmínky stanovené v sylabu ECDL. Ten je psán dostatečně obecně, takže nelimituje uchazeče v použití libovolného operačního systému ani textového a tabulkového procesoru. Jenže když se podíváme od obsahu jednotlivých kurzů v nabídce firem, jsou tyto zpravidla jednoznačně zaměřeny na produkty Microsoftu. Podíváme-li se na obsah rekvalifikačních kurzů pro klienty pracovních úřadů, tak v nich opět najdeme OS Windows, Word a Excel. Stejnou situaci najdeme i na většině škol.

Je to jako začarovaný kruh. Učí se práce v majoritních programech a operačních systémech a nedává se účastníkům možnost výběru. Tak vznikají další uživatelé majoritních systémů a potenciální uživatelé nelegálního software, protože budou doma chtít to, na co jsou zvyklí. A když na to nebudou mít, tak se někdo najde, kdo jim to nahraje. Tito lidé jsou pak jednostranně zaměřeni a jen omezeně se dokážou přizpůsobit, když se dostanou třeba do firmy, kde se třeba používá linux. Přitom je řešení úplně jednoduché. Stačí se soustředit na získávání jednotlivých obecných kompetencí a nespécializovat se na konkrétní prostředí. Vždyť základní operace v grafickém prostředí Windows nebo Linuxu jsou podobné, funkce levého a pravého tlačítka myši jsou také stejné.

Uživatele, který si vyzkouší práci v několika prostředích, nepřekvapí, když nenajde na ploše ikony nebo tlačítko Start. Navíc bude odolnější vůči stresu a lépe připraven plnit své pracovní úkoly. Na nás ostatních je snažit se prosadit Open source alternativy více do běžného života. Že to jde, je vidět na příkladu prohlížeče Mozilla Firefox.

Firma v zajetí komerce

Doposud jsme uvažovali o domácích uživatelích, jaká je tedy situace ve firmách? Chovají se firemní uživatelé jinak?

Podle získaných zkušeností lze prohlásit, že nikoliv. Ve většině firem a podniků má zpravidla IT oddělení nějakou formální samostatnost, která umožňuje nasadit pro různé úkoly software vyhovující daným kritériím a zároveň splňující i ekonomické požadavky. Výsledkem může být nasazení nějakého Open Source, který je zpravidla cenově docela výhodný. Dejme si za příklad nahrazení Microsoft Office instalací Open Office.

Proti snaze IT oddělení existuje protitlak ostatních uživatelů, kteří požadují programy, které mají doma, nebo ve kterých jsou zvyklí pracovat. Většinou jsou všechny změny přijímány docela negativně. Nechuť naučit se pracovat v nějakých jiných programech je provázána většinou celou strukturou firmy. Může to dojít tak daleko, část zaměstnanců změny bojkotuje. Je nutné, aby právě v těchto situacích táhlo vedení firmy s IT oddělením za jeden provaz, ale to se obvykle neděje.

Bohužel často bývá odhodlání top managementu nabourávááno a snahy IT oddělení jsou obraceny v prach vztekáním se jednotlivých uživatelů, kteří hlasitě upozorňují na každou chybičku, která se v alternativním software objeví:

„Koukněte na to! Ten text od zákazníka se mi úplně rozpadl. Ten editor je úplně na nic. Ve Wordu by se mi to nemohlo stát.“

„Podívejte se na tu tabulku z kraje. Tohle jim nemohu poslat. Navíc ten tabulkáč nemá ani základní funkci Průměr.“

Takových výtek jste jistě slyšeli spousty, pokud se alespoň trochu zabýváte podporou uživatelů. Ale většinou jsou tyto výtky z takových 80% neoprávněné. Deset procent jde na vrub určité nekompatibility implementace uzavřených binárních formátů doc, xls a ppt, které jsou s určitou snahou řešitelné. Dalších 5% jsou chyby, které produkují neaktualizované instalace MS Office popř. jeho staré verze (nižší nebo rovny verzi 2000) – po načtení dokumentu vytvořeného např. v Open Office dochází k naprostému rozhození formátu. Po instalaci servicepacku a několika opravných balíčků se problém vyřešil. Posledních 5% se opravdu nedá vyřešit jinak než, že na některých pracovních pozicích musí být nainstalován komerční software. I tak se dá docela značně ušetřit, protože drahé licence jsou na místech, kde budou opravdu využity. Model přechodu u uživatelů se dá popsat upraveným Gándhího výrokem: „Nejdříve nový software ignorují, pak ho pomlouvají, pak s ním bojují a nakonec si na něj zvyknou.“

Dalším nepříjemným důsledkem toho, že organizace přejde na nekomerční software, je že se ve zvýšené míře o vás začnou zajímat obchodní agenti komerčních softwarových subjektů. Ti se zpravidla po několika neúspěšných návštěvách na IT oddělení obrazejí na management, který IT záležitostem zpravidla nerozumí, ale lehce se nechá přesvědčit k nákupu skvělých bezkonkurenčních programů a systémů, které dokážou ušetřit statisíce, poskytnout konkurenční výhodu atp. Jelikož komerční software generuje svým tvůrcům zisk přímo, ti jsou schopni část svého zisku dát do propagace a marketingu. A marketing se dá považovat za hlavní konkurenční nevýhodu Open source. Důsledky jdou pak vidět na místech, kde před nějakou dobou úspěšně přešli na Linux a po určité době (zpravidla po změně vedení) se v tichém duchu vrátili k Windows a jeho aplikacím. Přitom je víc jak jisté, že po přechodu, kterému bylo věnováno velké úsilí i nemalá míra prostředků personálních i finančních (úpravy vnitřního fungování a zaškolení uživatelů), je jakýkoliv další kontraproduktivní. Zpětný přechod přináší obrovské náklady, hlavně co se týče nákupu licencí.

Zkusme se podívat jaký je vlastně obchodní model Open Source a proč ho nevidí moc rádi manažeři, účetní ani někteří ajťáci.

OSS - noční můra manažerů, účetních i ajťáků

Jak se zdá může být použití Open Source výhodné. Proč se tedy šíří pomalu a těžce?

Ze tří důvodů:

1. Absence marketingu a reklamy
2. Nezaručený vývoj popř. neexistence odpovědné osoby (co se týká vývoje i právní odpovědnosti)
3. Nedůvěra k obchodnímu modelu a fungování

Z hlediska manažera se zdá, že by měla platit jednoduchá rovnice: *nižší náklady = větší zisk*. Jenže se v praxi ukazuje, že to nebývá až tak úplně pravda. Pokud kalkulujeme použití software, ukazuje se, musíme počítat nejen s jeho cenou, ale také s technickou podporou pro případné řešení problémů a opravy chyb, zaškolením uživatelů i adaptace pracovníků IT.

Bohužel tady se setkává obchodní model Open Source s tvrdou nedůvěrou manažerů. Než budeme pokračovat dále, musíme objasnit pojem obchodní model Open Source. Sice se v podstatě neprodává, protože to licence neumožňuje, ale dovoluje zpeněžit technickou podporu. A tak je tohle jediné místo, kdy je schopen OSS vygenerovat reálně nějaký finanční obnos. Jinak je samozřejmě použití Open Source „zdarma“. A paradoxně tato vlastnost OSS mu v očích manažerů hodně přitěžuje.

Nejčastější výtkou je, že když je něco zdarma, tak to zásadně nemůže být dobré, poněvadž za všechny dobré věci si člověk nechává platit. Další výtka směřuje ke komunitě, protože na rozdíl od komerčních produktů nelze zabezpečit další vývoj software, když se pracuje na bázi dobrovolnosti a ne obchodních a zaměstnaneckých vztahů.

Možnost zaplatit si technickou podporu nevnímá běžný manažer příliš pozitivně, protože nechápe důvod platit za něco, co z jeho pohledu nic nestojí. Sice tím získá opravy chyb, úpravy software podle požadavků, atp., jenže postrádá určitou exkluzivitu, kterou mu třeba licence GNU GPL nedokáže zajistit. Ono se těžko vysvětluje, že je to dáno recipročně - komunita něco udělá a dá to k dispozici, a když si to upraví někdo jiný, tak by to měl dát k dispozici komunitě (tady už bylo několik případů, kdy si některé firmy vylepšily OSS a pak jej vydávaly za svůj SW). Názor je spíše takový, aby nemohl někdo využít know how a používat pracně vymyšlené a zaplacené změny a úpravy, je lepší koupit něco komerčního, co si konkurence musí koupit také a nepřijde k tomu zadarmo.

Poslední připomínkou bývá většinou nemožnost postihnout soudně komunitu vyvíjející nějaký program, protože většinou není nikdo, kdo by měl alespoň fakticky nějakou odpovědnost. U komerčního software je jeho tvůrce právnícký subjekt, po němž se dá požadovat odpovědnost.

Nejen manažeři si nevědí s Open Source rady. Problém mají také účetní. Tady to bývá způsobeno snahou mít ve firmě důležitý software, který byl zakoupen, účetně evidován. To je chvályhodné a je to v pořádku. Pokud něco koupím a má to určitou hodnotu, je si to vést v nějaké evidenci. Je už jedno v jaké. Jedno už však není provádět u software umořování jeho hodnoty a odpisy, jako by to byla nějaká židle. Po dobu svého životního cyklu si software běžně uchovává skoro stejnou hodnotu a není jej třeba vyřazovat jako jiný majetek. Několikrát se stal i případ, že vyřazovaly nějaké počítače, které měly majetkově přidělenou licenci Windows z Microsoft Select. Milé dámy účetní se snažily mermomocí vyřadit i ty licence.

Předchozí věty se týkaly placeného software, takže si teď představte, jaké problémy budou účetní mít s Open Source. Pokud bychom OSS použili jako nějakou firemní killer aplikaci, je jasné, že by vznikla snaha ji nějak evidovat v účetním systému. Ta snaha by byla tím větší, pokud bychom na tuto aplikaci

měli nastavenou placenou technickou podporu. Jenže pořizovací cena je nulová. Nějaká méně pružná účetní má v té chvíli zaděláno na problém. Z účetního hlediska se zdá divné, mít navázanu službu na něco, co je zadarmo. Navíc se můžeme rozhodnout věnovat nějaké finanční prostředky komunitě a tím způsobilé milé účetní další problém.

Ona se dá celá situace určitě vyřešit tak, aby to odpovídalo dikci zákona, ale vyžaduje to docela pružně reagující účetní, která má alespoň trochu fantazie.

Na samotný závěr si nechávám pracovníky IT. Nemusíme hned uvažovat o zavádění nějakého Open Source systému, ale obecně cokoliv nového v prostředí, kde jsou jakékoliv změny stejně časté, jako update Microsoftu pro Linux. Každý informatik fungující nějakou dobu v takovém zaběhaném a předvídatelném prostředí se stává obrovsky konzervativním a nechce si nechat svůj klid čímkoliv narušit. Takže se dá předpokládat při zavádění programů Open Source určitý odpor informatiků, kteří se ve firmě zabývají podporou uživatelů, SW troubleshootingem a helpdeskem. Po samotné implementaci se budou tito lidé muset urychleně přizpůsobit novým podmínkám. Většinou je to něco jiného než dobře znají a to může vést k určité frustraci a ke stresu. Ten se může přenášet i na ostatní zaměstnance, kteří mohou vycítit, že v novém prostředí tápou i ti, k nimž se obracejí s žádostí o pomoc. To může vést k poklesu efektivity práce a tím i ekonomickému poklesu.

Závěr

Je jasné, že OSS má obrovský potenciál a šanci zahýbat softwarovým trhem, jenže firmy na něj bohužel nejsou ani po formální ani po personální stránce připraveny. Ideálním stavem je postupně implementovat menší programy a teprve až se vnitřní prostředí stabilizuje, začít s většími projekty. Tak se možná dočkáme, že OSS za nějakou dobu promění z ušmudlané Popelky v krásnou princeznu.